

A horvát nyelv használata

1945-1985

MÁRKOVICSNÉ FRANKOVICS KATALIN

Amikor 1945 utáni időszakra vonatkozóan a horvát nyelv használatáról és ápolásáról beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy – legalább nagy vonalakban – említést ne tegyünk a magyarországi horvátok 1945 előtti kulturális helyzetéről. Ebben az időszakban semmiféle szisztematikus vagy a nemzetiségek számára elfogadható fejlődésről nem beszélhetünk, de még a horvát anyanyelv mindennapi használatáról sem (kivéve a családon belül). E tekintetben a szerbek lényegesen kedvezőbb helyzetben voltak mint a horvátok, – ami a pravoszláv egyház keretein belüli jól szervezett iskolarendszerének köszönhető. Ezekben az iskolákban az oktatás szerb nyelven folyt, a magyar nyelvet tantárgyként oktatták.

A horvátok esetében a törvények ugyan megengedték a nemzetiségek nyelvének tanítását, azonban ezek a rendeletek legtöbb esetben csak papíron léteztek. Ha ehhez még hozzátesszük, hogy a számtalan horvát etnikai csoport jórészt nem is tudott egymásról, világosan kitűnik, hogy a két világháború között a horvát nyelvi kultúrát csak az adott nyelvjárás ismerete jelentette. A nyelv ápolásának egyetlen letéteményese a főleg Bácskában és Baranya egyes falvaiban működő néhány kultúrcsoport volt. Ők főleg a 30-as években rendszeresen mutattak be hazai horvát színdarabokat, esetleg magyar fordításban is. Az uralkodó államhatalom erőszakos asszimilációs törekvései a kultúrcsoportok munkáját is megnehezítették, korlátozták. Mohács város vezetőinek egyik rendelete ékiesen bizonyítja ezt: az itt élő sokácok kulturális missziót végző közössége csak „A mohácsi sokácok magyar olvasóköre” (Madjarska čitaonica mohačkih Šokaca) néven szerepelhetett. A két világháború közötti időszakról szólván egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a nemzetiségek nyelvük és nemzetiségi kultúrájuk gyakorlásában korlátozottak és jogfosztottak voltak. Nyilvánvalóan érvényesült az erőszakos magyar nacionalista törekvések tendenciája. Az akkori rezsim mindent megtett a horvátok minél gyorsabb asszimilációja érdekében (például az iskolákban a gyerekek még a szünetben is csak magyarul beszélgethettek). Ilyen körülmények között szó sem lehetett a horvát anyanyelv használatáról és ápolásáról.

Az 1944/45-ös időszakban a kommunista párt élén tevékenykedő *Rajk László* és *Kállai Gyula* vezetése alatt új programtervezetet állítottak össze „A demokratikus átalakítás” címen. Ebben leszögezték, hogy fel kell hagyni a magyar imperialista fixa ideával. A kilencedik pontban hangsúlyozzák: „a nemzetiségi iskolákban a nyelvoktatás az adott nemzetiségi nyelven folyjon, de mindenkor a Magyar Népköztársaság demokratikus elvárásait figyelembe véve, és azzal összhangban”. 1945-ben Battonyán megalakult a Szlovák Antifasiszta Frontja, a szlovákok és a szerbek közös szervezete, amelyhez csak később csatlakoztak a horvátok és a szlovének. Hamarosan elindították az első nemzetiségi hetilapot. („Sloboda” – Szabadság címmel). A Szlovák Antifasiszta Frontja az általános nemzetiségi jogok szabad gyakorlása mellett elsősorban a nemzetiségi iskolák megnyitását követeli (először általános iskolát majd gimnáziumot), ezen kívül az újság- és a könyvkiadást szorgalmazza. A magyar törvényhozás először 1945-ben a VKM 37000/1945-ös rendelettel szabályozza a horvát nyelv oktatását, amely alapján az oktatásban szabadon választott nyelvként felvehető a szomszédos országok nyelvei, többek között a horvát nyelv is. Valójában ezzel a rendelettel nem oldották meg az iskolákban a horvát

nyelv oktatásának kérdését, illetve a horvát iskolák beindítását, annál is inkább, mert említésre sem kerültek a „nemzetiségi iskolák” illetve a „nemzetiségi anyanyelv”.

Az első konkrét lépést az ideiglenes kormány 10030/1945 ME rendeletében határozza meg a Kulturális Vallásügyi Minisztérium. Az 1945 november 15-én kiadott VKM 8800/1945-ös rendelet szintén a nemzetiségi nyelv oktatásának beindítását szorgalmazza, lényege: a nemzetiségi oktatás beindításához minimum 10 tanuló szükségesletik, az oktatás formájáról és az iskola típusáról titkos szavazással a szülők döntenek. Egy esetleges gimnázium beindításáról is említést tettek. A horvát nemzetiség részéről határozott kívánságként jelentkezett az iskolaügy mellett a saját nyelvű írott sajtó és a kiadói tevékenység megindítása illetve az az igény, hogy a mindennapi életben anyanyelvüket használhassák. E tekintetben első lépésként jelentős volt a „Naše novine” című hetilap megjelenítése (horvát-szerb nyelven a SZAF lapja).

Az akkori nemzetközi politikai események, közöttük a magyar-jugoszláv kapcsolat kedvezőtlen alakulása negatívan hatott a nemzetiségi politikára is. Nagyon sok horvát és más nemzetiségű képviselőt ártatlanul vádoltak, meghurcoltak, sőt egyeseket internáltak – ami rettegést és félelmet váltott ki a nemzetiségek között. A sok igazságtalanság ellenére az iskolákban horvát (horvát-szerb) nyelven folyhatott a tanítás, sőt a helyi kultúrcsoportok is aktívan működtek. Számos kultúrcsoport – a tánc és az ének mellett – anyanyelven adott elő szavaltokat, rövid jeleneteket illetve színdarabokat. Ezen kívül a „Naše novine” és a „Narodni kalendar” kiadványok mellett megjelentek néha egy-egy könyvet, sőt regényt is. Ennyi év eltelte után, természetesen nincs sok értelme, hogy megkérdőjelezzük ezen kiadványok tartalmát, művészi értékét. Egy lényeges dolgot konstatahatunk: írtak, szavaltak, énekeltek, játszottak horvát nyelven. Említésre méltó még az is, hogy – a horvát nemzetiség számára igen nehéz időszakban – 1953-ban a Pécsi Rádió hullámhosszán horvát (horvát-szerb) nyelven nemzetiségi programot indítottak.

Az „ötvenhatos események” után a Délszláv Szövetség belső reorganizációjára került sor, és egyéves szünet után újra megjelent a *Narodne novine* című lap.

A négyes számú rendelet kimondja: ... hogy a Művelődési Minisztérium köteles kielégíteni az újonnan felmerült igényeket a nemzetiségi oktatás tekintetében, a nemzetiségi szövetségekkel együtt fejleszteni kell a kulturális és közművelődési tevékenységet az adott nemzetiségek anyanyelvén. A nemzetiség lakta falvak könyvtárainak könyvállományát bővíteni kell és ki kell egészíteni horvát nyelvű tudományos-ismeretterjesztő művekkel.

Az ötös számú rendelet szabálya szerint, „...Törekedni kell arra, hogy a nemzetiségi szakemberek közép-, felsőfokú és egyetemi végzettséggel (orvosok, agronómusok, mérnökök, pedagógusok stb.) – lehetőség szerint saját nemzetiségük területén kapjanak elhelyezést.” Kétnyelvű felirat használata kötelező azokban a helységekben, ahol a lakosság nemzetiségi aránya nagyobb. Tíz évvel később az MSZMP KB bizottsága a nemzetiségekre vonatkozó rendeletek gyakorlati megvalósításának értékelését rendelte el. A határozat szerint a nemzetiségi oktatásban a nemzetiségi nyelv alapjait már az óvodában is biztosítani kell. Felmerült az a probléma, hogy a kétnyelvű iskolákban elért eredmények igen alacsonyak, s hogy nagymértékű a lemorzsolódás, a tanulók száma drasztikusan csökken azokban az iskolákban, ahol az anyanyelvet fakultatív tárgyként oktatják.

A KB határozat külön foglalkozik azokkal a feladatokkal, amelyek meghatározzák az illetékes szervezeteknek és szervezeteknek munkáját.

– biztosítani kell a nemzetiségi érdekképviseletet a különösképpen nemzetiség lakta helységekben

– ott, ahol nagyobb számban élnek nemzetiségek, (különösen a határmenti vidékeken) végezzék meg kell oldani, hogy minden felirat, felhívás kétnyelvű legyen, adott esetben ezekben az utcákat, tereket az adott nemzetiség kiemelkedő alakjainak nevével ajánlatos elnevezni.

– nem lehet figyelmen kívül hagyni a nemzetiségi közművelődésben és a közoktatásban résztvevő dolgozók politikai és szakmai továbbképzését, javítani kell a szakembergárda színvonalát az iskolákban (nyelvpótlék).

– azokban az iskolákban, ahol a nemzetiségi nyelv oktatása fakultatív, heti 4 óra kell növelni az anyanyelvi órák számát

– biztosítani kell a lehetőséget a középiskolákban is – főleg azokon a vidékeken, ahol nagyobb számban élnek nemzetiségek – hogy második idegen nyelvként a nemzetiségi nyelv is felvehető legyen

– javítani kell a nemzetiségi könyvtárak anyanyelvű könyvekkel való ellátását.

A határozat utolsó, de igen fontos pontja:

– biztosítani kell a Magyarországon élő nemzetiségeknek, hogy gyermekeinknek az anyanyelvüknek megfelelő keresztnévet adhassanak.

A határozat pontjait nem mindenütt és nem mindig az előírásoknak megfelelően hajtották végre!

A Délszláv Szövetség javasolta, hogy – az anyanyelv oktatása és ápolása, illetve a köznapi nyelv minél szélesebb körű alkalmazása érdekében, – együttműködjék és segítsen a rendeleteket létrehozó szervezetek.

Nem kétséges: a horvát nyelv ápolásában és alkalmazásában első helyen van az iskolai oktatás, mivel az anyanyelven való oktatás eredményességétől függ munkánk sikere. Csak ennek segítségével sikerül anyanyelvünket megőriznünk, ápolnunk és fejlesztenünk. Látszólag a nemzetiségi iskolahálózat rendszere az óvodától a felsőoktatásig ki van építve, a valóság azonban egészen más.

Nézzük először az óvodákat:

Az ötvenes években a falvakban is nemzetiségi óvodák nyíltak, ahol a foglalkozások úgy mondhatjuk teljes egészében horvát (horvát-szerb) nyelven folytak. (Bizonyára azért, mert ekkor a gyerekek és maguk az óvónők is jobban beszélték anyanyelvüket, mint a magyar nyelvet). Később ez a szituáció megváltozott, a foglalkozások nyelve főleg magyar lett.

A későbbiek során világossá vált, hogy a családból hozott nyelvi alapok nem elegendőek az általános iskola sikeres kezdetéhez. Tehát ezért nyelvtanulást már az óvodában kell elkezdeni. Ennek érdekében kötelezővé tették a nemzetiségi óvodákban az anyanyelvű foglalkozásokat. Egyes óvodákban illetve iskolákban a kétnyelvűség dominált, ugyanis az 1960-as években megszüntették a horvát (horvát-szerb) iskolarendszert, bevezették az úgynevezett kétnyelvű oktatást, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy a humán tantárgyakat anyanyelven, a természettudományi tantárgyakat pedig magyar nyelven oktatták – azzal a kikötéssel, hogy a tanulóknak a fontosabb szakkifejezéseket mindkét nyelven ismerniük kell.

Tehát a 60-as években két típusú nemzetiségi iskola működött, kétnyelvű iskolák és az anyanyelvet fakultatív tárgyként oktató iskolák. A Demokratikus Szövetség IX. kongresszusa legfontosabb feladatául a kétnyelvű iskolák számának növelését tűzte ki. Főleg vidéken, ahol a lakosság nagyobb része horvát nemzetiségű (Felsőszentmárton, Tököl, Kolynóf stb.).

Sajnos, a gyakorlatban ez a folyamat nagyon lassan, illetve sehogyse valósult meg. Sőt, az utóbbi években e tekintetben szomorú visszafejlődés figyelhető meg (pl.: Felsőszentmárton).

„Az egész magyar társadalomnak szüksége van kétnyelvű állampolgárokra, két kultúra képviselőire” – ezek a szavak majd minden fórumon elhangzottak, ahol a nemzetiségek anyanyelvi helyzetét és iskolarendszerét vitatták. De sajnos, csak frázisok maradtak. E jogos igényeket csak egyféleképpen lehet kielégíteni: az alapvető feltételek biztosítása mellett átgondolt, szisztematikusan kutatói háttér és szakembergárda szükségeltetik. Amennyiben az előbb említett feladatokat elvégezzük – ami természetesen nemcsak a szövetségektől, hanem elsősorban az illetékes művelődési szervektől függ – úgy joggal reménykedhetünk a nemzetiségi iskolák jobb eredményeiben, amely tulajdonképpen egyik záloga a Magyarországon élő horvátok identitástudata megőrzésének.

A horvát kétnyelvű középiskolai oktatásban igen jelentős pozitív változás történt: Pécsért megnyitotta kapuit a *Miroslav Krleža* kétnyelvű gimnázium. A horvát általános és középiskolában elért látványos eredményekhez, a színvonalasabb pedagógusgárda mellett, elengedhetetlenül szükségesek a megfelelő tankönyvek, segédkönyvek és segédeszközök.

Természetesen, amikor a horvát nyelv használatáról és ápolásáról beszélünk a horvát nemzetiségek között nem hagyhatjuk figyelmen kívül az írott sajtó (újság, könyv) és a rádió és a televízió szerepét sem. A Szövetség hetilapja a „*Narodne novine*” (Hrvatski

glasnik) a 80-as években egy kulturális irodalmi melléklettel bővült. A Szövetség minden évben kiadja a *Narodni kalendar-t* ezen kívül rendszeres kiadványai közé sorolható a *Kulturni radnik*, a *Klubski život*, a *Vesna* stb...

A Szövetség rendszeres kiadói tevékenységével kapcsolatban meg kell említeni még a tankönyvkiadóval fenntartott rendszeres együttműködését, amely különböző antológiákban és etnográfiai kiadványokban realizálódott. (*U kolo, Etnografija Južnih Slavena u Madjarskoj, Iz naše prošlosti, Naši radovi – studije, Naša škola* stb...) Feltétlenül meg kell említeni a horvát nemzetiség számára nagy jelentőségű irodalmi kiadványokat, önálló versköteteket, amelyek Magyarországon élő horvát nemzetiségű írók, költők tollából születtek (*Mate Sinković, Josip Guljaš Džuretin, Stipan Blažetin, Marko Dekić, Djuro Pavić, Živko Mandić, Marga Šarac, Jolánka Tischler, Matilda Bölcs* és még folytathatánk).

Végül és nem utolsó sorban – a pécsi horvát rádió, a horvát televízió (*Naš ekran – Hrvatska kronika*) és a *Horvát színház* tölti be, mivel ezek a kommunikációs csatornák jutnak el a legszélesebb tömegekig. A horvát nemzetiségi nyelv megőrzésében és mindennapi használatában fontos szerep jut a falusi és az iskolai könyvtáraknak, amelyek sajnos nagyon kevés horvát nyelvű könyvállománnyal rendelkeznek. A báziskönyvtárak elsődleges feladata a falusi könyvtárak megfelelő számú olvasmánnyal való ellátása, illetve horvát nyelvű könyvek népszerűsítése. A horvát nyelvű könyvek népszerűsítését a Mohácsi báziskönyvtár végezte, amely gyakran szervezett író-olvasó találkozókat a környéken élő horvát nemzetiségek lakta kis falvakban. Évente olvasótáborokat szerveztek a horvát nyelvet oktató iskoláknak. A klubéletben kiemelkedő helyet vívott ki magának az *Agust Senoa* pécsi horvát klub: horvát nyelvű tudományos ismeretterjesztő előadásaival, irodalmi estjeivel, különböző fórumok színes témáival nagy jelentőségű feladatot hajt végre az anyanyelv mindennapi használatában. A nyelv és a nemzetiségi kultúra fejlesztése, ápolása, megőrzése elképzelhetetlen az anyanemzet segítségével nélkül. Ezt a nemzetközi kulturális egyezmények biztosítják.

Tehát a felsorolásból kitűnik, hogy a jogi feltételek az intézmények, a szakemberek (ha nem is a legmagasabb színvonalon) a horvát nyelv széleskörű használata lényegében biztosítottak. Ide kívánkozik egy kérdés, amit szinte naponta felteszünk magunknak, hogy mi magunk horvát nemzetiségűek, hogyan használjuk ki ezeket a lehetőségeket és milyen tartalommal töltjük be a rendelkezésünkre álló kereteket?!